Артикуца Н. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
і спеціальних правових наук НаУКМА,
керівник Центру юридичної лінгвістики
та мовно-правових експертиз

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ

Законотворчість як особливо важлива і соціально значуща сфера юридичної діяльності, що полягає у розробленні та запровадженні загальнообов'язкових правових приписів, організовується та забезпечується державою. У демократичному суспільстві до законотворчого процесу залучаються не лише уповноважені на це органи державної влади, суб'єкти права законодавчої ініціативи, але й інші учасники нормотворчої діяльності на різних її етапах. Серед інших учасників – наукові установи і дослідницькі центри, об'єднання громадян, політичні партії, громадські організації тощо. Лише інтеграцією зусиль різних учасників законотворчої діяльності у напрямку законодавчого закріплення та реального забезпечення основних прав людини, дотримання верховенства права, принципів демократизму і гуманізму слід вирішувати нагальні суспільні проблеми, застосовуючи при цьому ефективні законодавчі механізми та інструменти.

Лінгвістичний інструментарій законотворчості – це сукупність усіх мовних засобів, способів і прийомів, що застосовуються для втілення законодавчої ідеї, думки, волі законодавця у формі норм права, правових конструкцій та приписів як важливих складових законодавчого тексту.

Мовні ресурси сучасного права досліджуються представниками нового перспективного міждисциплінарного напряму науково-прикладних досліджень – *правничої лінгвістики*, в межах якої активно розвивається *законодавча лінгвістика* як самостійне спеціалізоване відгалуження, сфокусоване на законодавчому дискурсі, який характеризується низкою специфічних ознак, пов'язаних з особливостями мови закону як головного об'єкта її вивчення, лексичного інвентарю сучасного законодавства (поняття, терміни, терміносполуки, фразеологія, абревіатури), граматико-стильових засобів, синтаксису, структурно-жанрових параметрів законодавчого тексту.

Зазначимо, що у розвинених країнах, з багатовіковою історією формування правових механізмів життєдіяльності держави, з високою правовою і мовною культурою, де приділяють належну увагу якості законодавства, мову традиційно розглядають як важливий інструмент вдосконалення закону, втілення базових принципів законотворчості, вимог чіткої визначеності й

демократичності закону шляхом правильного застосування лінгвістичних інструментів, що сприяє і розвитку самого права.

Ось чому доробок зарубіжних, зокрема європейських, дослідників, нормотворців, теоретиків і практиків, порівняно з українськими, у цьому напрямі є більш вагомим. Заслуговують на увагу праці таких авторів із Західної Європи, Канади та США, як: А. Нашиц, А. Подлех, Дж. Холл, Р. Бержерон, Г. Торнтон, Г. Ландквіст, Ян Енгберг, П. Сандріні, Л. Еріксен, Ж.-Р. де Гроот, М. Кац, Ф. Мюллер, Г. Гревендорф, П. Сміт, М. Ратерт, Л. Ірмен, Р.-В. Шай, М. Гальдіа, В. Отто, Яко Хьюса та ін. Серед російських учених назвемо О. Ушакова, Д. Керімова, О. Піголкіна, Н. Калініну, М. Власенка, Т. Губаєву, Н. Івакіну, М. Голєва, В. Баранова, О. Крюкову та ін. До того ж у Росії є лабораторії юрислінгвістики в університетах, публікується фаховий збірник «Юрислінгвістика» і т. ін.

В Україні проблемам законодавчої мови і термінології присвячені праці О. Копиленка, М. Теплюка, В. Зайчука, А. Марахової, С. Головатого, І. Усенка, Ю. Зайцева, Н. Присяжнюк, Д. Баранника, Н. Артикуци, А. Красницької, А. Токарської, Ю. Прадіда, А. Хворостянкіної, С. Зархіної, О. Москаленко, Г. Проценко, С. Ющенко, О. Каліцевої, О. Катачиної, О. Кушнарьової, Р. Марусенко, О. Пушняк, І. Рощиної, В. Косович та ін.

Однак, зауважимо, що в цілому в Україні, на жаль, мові закону досі не приділяється належна увага, наявні наукові дослідження доволі фрагментарні (переважно на рівні наукових статей), не підтримується владними інституціями пропозиція запровадити в Україні процедуру лінгвістичної експертизи законопроектів (як це є у багатьох країнах світу, зокрема Швеції, Німеччині, Росії та ін.), хоча певні позитивні тенденції у цьому напрямі усе ж окреслюються.

Передусім позитивні зрушення в напрямку запровадження результатів юридико-лінгвістичних напрацювань у підготовку вітчизняних законотворців вбачаємо насамперед у діяльності Української школи законотворчості Верховної Ради України, яка є лідером з організації системного навчання законопроектувальників та відповідного науково-методичного забезпечення цього процесу. За останні роки в Інституті законодавства ВР було підготовлено низку авторських і колективних монографій, навчальних посібників, підручників, серед яких: «Законопроектування» (К., 2010) та «Курс лекцій з питань законотворчості» за ред. О. Копиленка, О. Богачової (К., 2011), «Законознавство» (К., 2010) і хрестоматія «Законотворчість і законознавство» (К., 2011) (авт.-упорядн. О. Копиленко, О. Богачова), «Актуальні питання кодифікації законодавства України» (К., 2009) і «Законотворчий процес зарубіжних країн» (К., 2006) за ред. В. Зайчука, «Законотворчість: Словник термінів і понять з міжнародного та європейського права» (К., 2005), «Законотворча діяльність: словник термінів і понять» за ред. В. Литвина (К., 2004). Зазначимо, що ці цінні джерела нині активно застосовуються у фахово-мовній підготовці правників у НаУКМА.

Цього року на факультеті правничих наук створено Центр юридичної лінгвістики та мовно-правових експертиз, який ставить за мету проведення

юридико-лінгвістичних досліджень на матеріалі чинного і новітнього українського законодавства, апробацію методів і прийомів лінгвістичної експертизи законопроектів, розроблення пропозицій і рекомендацій щодо підвищення текстуальної якості законодавчих актів.

Одним із актуальних завдань у сфері вітчизняної правотворчості є здійснення моніторингу – системного спостереження за якістю законодавства з метою оцінки й контролю за дотриманням вимог до тексту закону, єдності та системності термінології, узгодженості вживаних термінів і понять, втілення базових принципів законотворчої техніки. Виявлені в результаті лінгвістичного моніторингу порушення і помилки різних видів фіксуються, потрапляють до електронної картотеки, аналізуються з використанням наукових та лексикографічних джерел, нормативної бази, і з урахуванням результатів проведеного комплексного мовностилістичного аналізу «дефектного» тексту розробляються пропозиції та рекомендації щодо його виправлення та вдосконалення. Виконання такого роду навчальних завдань є надзвичайно ефективним дидактичним прийомом, спрямованим на формування високого рівня мовно-термінологічної компетентності майбутніх правників, а тому надзвичайно важливо, щоб студенти опановували і закріплювали навички роботи з нормативними текстами послідовно і системно (від термінологічного опрацювання законодавчого тексту (курс «Юридична термінологія» – бакалаврат) до комплексного мовностилістичного аналізу тексту (курс «Мова права» – спеціаліст) та на завершальному етапі – здійснення лінгвістичної експертизи закону або законопроекту (курс «Правнича лінгвістика» – магістеріум).

Спостереження над тим, як на мовному рівні у законах втілюються загальні принципи права і основні принципи застосування правил і способів законодавчої техніки (верховенство права, конституційність, демократизм, гуманізм, комплексність, системність, логічність, оптимальне збалансування дозволів, заборон та зобов'язань, оптимальний ступінь конкретизації норм права, узгодженість, доцільність, науковість, професіоналізм, відповідність декларованого змісту правовим реаліям, незалежність суб'єктів проведення правової експертизи проектів законів [1]) формує не лише низку необхідних правнику професійних якостей, знань і вмінь, але й юридичну ментальність, правосвідомість, правову і мовну культуру.

Усвідомлення того, що право створюється, матеріалізується, вдосконалюється і розвивається завдяки мові (право без мови існувати не може) дозволяє уважно, зважено і обережно застосовувати лінгвістичний інструментарій у сферах законотворчості та правореалізації, у процесі укладання офіційних документів, юридичних текстів різних жанрів.

Підготовка високопрофесійних правників, з поглибленим знанням права і мови, надзвичайно важлива в сучасних умовах, коли «законодавство багато в чому не встигає за динамічним розвитком суспільних відносин, інколи вступає у протиріччя з раніш прийнятими правовими актами. В результаті цього воно містить акти і норми, що формально не діють, у ньому трапляються прогалини і не узгоджені положення. Деякі законодавчі акти страждають повтореннями,

містять не досить ясні формулювання, терміни. Різноманіття нормативних актів, велика кількість юридичної інформації потребує визначеного порядку й організованості в системному розподілі правового матеріалу, зручності його використання на практиці» [2].

Негативним наслідком неякісного законодавства, з численними помилками, термінологічними розбіжностями і неузгодженостями, неточно або неправильно побудованими законодавчими дефініціями, є численні труднощі у правозастосуванні. Якщо ж законодавець у процесі створення закону зможе втілити основні вимоги до нормативного тексту: точність, ясність, однозначність, логічність, стандартизованість, сувору нормативність, стилістичну однорідність, емоційно-експресивну нейтральність, коректність, відсутність індивідуально-авторських рис тощо, – це створить оптимальні умови для ефективного правового регулювання і правильного застосування правових норм на практиці. Ці мовностильові вимоги до законодавчого тексту одночасно слугують і критеріями його експертної оцінки. Саме у таких аспектах, крізь призму зазначених вимог слід аналізувати тексти законопроектів, виявляти дефекти й недоліки, а потім застосовувати лінгвістичні інструменти для вдосконалення тексту. До таких інструментів належать не лише різноманітні методи і прийоми лінгвістичного аналізу текстів, які дозволяють діагностувати проблему, проаналізувати її та знайти оптимальне рішення щодо кожного випадку, лінгвостилістичне експериментування, розроблені юрлінгвістами алгоритми необхідних дій для вирішення проблем, але й володіння мовними ресурсами різних рівнів (лексичними, семантичними, граматичними, стилістичними, словотвірними тощо), розуміння їх потенційних можливостей у репрезентації правового тексту. Лінгвістична освіта законотворців має бути поглибленою, оскільки вправно оперувати мовним матеріалом та лінгвістичними засобами може лише людина ерудована, грамотна, з розвиненим мовно-стильовим почуттям. Звернення до лексикографічних джерел, нормативної бази, результатів лінгвістичного моніторингу законодавчих текстів, наукових лінгво-правових досліджень, експертних висновків юрлінгвістів також допоможе законопроектувальникам у створенні досконалого законодавчого тексту.

Результати спостережень над текстами чинного і новітнього українського законодавства, вміщені у цьому збірнику, можуть зацікавити всіх, хто займається питаннями законодавчої техніки та законодавчого процесу: працівників апарату Верховної Ради України, депутатів усіх рівнів, помічників народних депутатів України, нормопроектувальників, а також юристів, які працюють над проектами, громадських активістів різних громадських організацій, що займаються підготовкою й просуванням проектів нормативних актів, студентів юридичних факультетів.

Список використаних джерел

1. Курс лекцій з питань законотворчості: Навчальний посібник / За ред. О. Л. Копиленка, О. В. Богачової. – К.: «МП Леся», 2011. – С. 285.

2. Оніщенко Н. М. Систематизація законодавства в контексті сучасної юридичної науки / Н. М. Оніщенко // Актуальні питання кодифікації законодавства України. – Випуск 1. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2009. – С. 19.

Бабич К. О.,
студентка 5-го курсу
факультету правничих наук НаУКМА

НЕУЗГОДЖЕНІСТЬ ТЕРМІНІВ «ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ» ТА «ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ» У ЗАКОНОДАВЧИХ АКТАХ УКРАЇНИ

Термінологічні проблеми, труднощі терміновживання, неузгодженість правових термінів у сучасному законодавстві, синонімія і дублетність термінологічних одиниць дедалі більше привертають увагу науковців, нормопроектувальників, юристів-практиків, лексикографів. Питання термінологічного характеру висвітлюються у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Серед них – Ю. Зайцев, І. Усенко, Н. Артикуца, Т. Коваленко, С. Птуха, К. Трихліб, С. Черничинець, С. Толста, І. Федорович, Т. Анцупова, В. Єрьоменко, Ю. Прадід, О. Шаблій, З. Тростюк, Н. Калініна, Г. Миронова, О. Газдошова та ін.

Колізії в законодавчих та підзаконних актах зумовлені наявністю великої кількості нормативного матеріалу та недотриманням суб'єктами законодавчої ініціативи державних стандартів та правил розроблення національних нормативних документів.

У сучасній літературі та законодавстві використовуються для позначення однієї і тієї самої діяльності терміни «господарська» та «підприємницька діяльність». На практиці таке використання зумовлює низку питань, найголовніші з яких спрямовані на пошук відмінностей між вказаними термінами та формування єдиного підходу до розуміння й вживання цих термінів.

Метою даної статті є аналіз чинного законодавства на предмет вживання термінів «господарська діяльність» та «підприємницька діяльність» і висунення пропозицій щодо внесення змін до законодавства України.

Основними законодавчими актами, які використовують терміни «господарська» та «підприємницька діяльність» є Господарський Кодекс України (надалі – ГК України) і Цивільний Кодекс України (надалі – ЦК України). Окрім названих кодексів, поняття «господарська діяльність» вжито в Податковому Кодексі України, Законах України «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», Розпорядженні Антимонопольного комітету України «Методика визначення відносин контролю» № 397-р від 24.12.2002 р.

Правове регулювання відносин вказаними ГК України і ЦК України є дещо подібним, оскільки у більшості випадків вони застосовуються як загальний та